

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXII/3—4

**БЕОГРАД
1998**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXII (нова серија)

Св. 3-4 (1998)

САДРЖАЈ

О реченицама типа <i>КО ТО КАЖЕ / КО ДА ТО КАЖЕ</i> (МИЛКА ИВИЋ)	131
О критеријумима за семантичко нормирање речи (ИВАН КЛАЈН)	134
Неке специфичности отворене и затворене класе речи (ЗОРКА КАШИЋ)	188
О значењу српског глаголског префикса <i>-раз</i> (когнитивнолингвистички приступ) (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	153
Значење речи <i>дух</i> и <i>душа</i> у савременом српском језику (СТАНА РИСТИЋ)	168
Суфикс <i>-чија/-ција</i> у српском књижевном језику (стилско-семантички аспект) (ПРВОСЛАВ РАДИЋ)	179
Континуанте глагола <i>*duti</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	192
О једном примеру семантичке диференцијације међу синонимима (<i>хљоб-крух</i>) (МИЛАН ДРАГИЧЕВИЋ)	198
Основне лексеме родбинског сродства у „Српским народним загонеткама“ Стојана Новаковића (САВА АНЂЕЛКОВИЋ)	201
Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (1) (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	218
Богатство боја у писаној речи Десанке Максимовић (АСИМ ПЕЦО)	226
Поетска функција језика (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	240
Књижевни и/или стандардни језик (прилог појмовно-терминолошком разграничењу) (МИЛАН ШИПКА)	250
Промена основне фреквенције у двосложним речима са дугосилазним акцентом (МИРЈАНА СОКОЛОВИЋ)	259
Прикази и критике	
Српски језик на крају века (ПАВЛЕ ИВИЋ, СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ, СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ)	271
Даринка Гортан-Премк, О полисемији и организацији лексичког система у српскоме језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	280
Лингвистички ентузијазам (Владимир Недељковић, Језички тренутак) (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	283
Јован Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницама: принципи адаптације, речник (МИЛЕНА СТОЈАНОВИЋ)	289
Хроника	
Документи Одбора за стандардизацију српског језика	293
In memoriam	
Др Петар Вукановић (31. III 1949 — 24. XI 1998)	301

ПРВОСЛАВ РАДИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

СУФИКС -ЧИЈА / -ЦИЈА У СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ Стилско-семантички аспект*

У раду се, са стилско-семантичког аспекта, говори о речима изведеним суфиксом турског порекла *-чија/-ција*, указује се на њихове морфолошко-творбене односно значењске типове и распрострањеност.

Суфикс *-чија/-ција* води порекло од турске творбене морфеме *-ci/ -ci/ -cü/cü/ / -çi/ -çi/ çü/ çü*, којом се у турском и данас граде именице у значењу особе која се бави одређеним занимањем, односно вршиоца радње уопште. Ређе се овим суфиксом граде изведенице у значењу особе са каквом карактерном особином, тј. склоношћу која из такве радње проистиче¹. У турском језику, ове суфиксне вокалске варијанте се везују за различите типове основа у складу са тзв. законом о хармонији вокала. Поред тога, ако се основа завршава безвучним консонантом, за њу се везује суфикс са иницијалним *ç-* [č-], док се за основе које се завршавају звучним консонантом, или вокалом, везује суфикс са иницијалним *c-* [dž-], на пример: *telegrafçi, inatçi; tütüncü, karıcı*². Путем лексичких позајмљеница овај суфикс се осамосталио у балканским језицима, те овде постао најпродуктивнији турски суфикс.

На балканословенском терену, где не постоји овакав закон о хармонији вокала, овај суфикс је изгубио већи број својих фонетских варијанти, свевши их на *-чи* и *-ци*, односно њихове адаптационе форме *-чија* и *-ција*, те развивши перинтеграцијом и један број својих деривата (нпр. у сх. и мак. *-а(н)ција*, *-е(н)ција* и *-и(н)ција*)³. При том

* Овај рад представља ширу верзију реферата прочитаног на XIV конгресу Савеза славистичких друштва Југославије, одржаном у Будви од 16. до 18. октобра 1997. године. Рад је урађен у оквиру лингвистичког пројекта *Развојни процеси у савременом српском (српскохрватском) језику*, одобреног од стране Министарства за науку Републике Србије.

¹ А. Н. Кононов, *Грамматика современного турецкого литературного языка*, Академия наук СССР, Москва-Ленинград 1956, стр. 102-104; Исп. и: G. L. Lewis, *Turkish*, The English universities press LTD, London 1966, стр. 69.

² Исто

³ Првослав Радић, *Балканистичке појаве на плану суфиксације у македонском и српскохрватском језику*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, Београд 1995, стр. 163-165. О томе в. и: Stanisław Stachowski, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Univerzitet, Kraków 1961, стр. 20-40; Б.

се краћа, изворнија форма *-чи/-ци* сачувала тек у малом броју архаичних и творбено углавном непрозирних облика, као у српскохрватском *биринци*, *чорбаџи*, *хаџи*, док је дужа форма обновила продуктивност. Поред тога, у српскохрватском језику видну, па готово и апсолутну превагу све више добија аломорф *-џија*, без обзира на природу финалних основинских консонаната са морфемског споја, исп. *интерџија*, *мекџија*, *ћркџија*, *ћроџија* (РМС)⁴. Тиме се по аналитичком принципу ова богата морфонолошка разновидност стране творбене морфеме у језику примаоцу своди на једну форму, *-џија*⁵.

Српски књижевни језик, укључивши широку народну лексику у свој вокабулар, унео је и један број образовања са суфиксом *-џија/-џија*. Код писаца из Србије (нпр. С. Сремац, Ј. Веселиновић, Б. Нушић, Р. Домановић, Л. Лазаревић, М. Ненадовић, Ј. Игњатовић, В. Петровић, Д. Радић, И. Секулић, О. Давичо, Д. Ђосић), Босне и Херцеговине (П. Кочић, С. Ћоровић, Б. Ћопић, И. Андрић) и Црне Горе (С. М. Љубиша, М. Миљанов, М. Лалић) у знатној мери наилазимо на оваква образовања, између осталог и као на једно од стилских средстава у сликању појединих друштвених средина. Отуда се овај суфикс налази у творбеном инвентару готово свих нормативних грамика српскохрватског језика⁶. На западнијим теренима, иако у знатно мањој мери, код писаца штокаваца, такође се могу срести образовања са овим суфиксом (нпр. код А. Г. Матоша, М. Божића, Ј. Косора)⁷. У корпусу стручне и публицистичке литературе, међутим, ова разлика између источних и западних крајева, која делом прати дијалекатско стање, још је јасније изражена, на шта указује читија поларизација у заступљености/незаступљености ових образовања у публицистичкој литератури, тј. различитим листовима и часописима са ширег српскохрватског терена⁸.

У српском књижевном језику суфикс *-џија/-џија* гради изведенице најчешће од именичких (нпр. *биоскобџија*, *гиџарџија*), глагол-

Марков, *О настјавцима -ана, -лија, -лук и -џија*, Наш језик, н.с. VII/5–6, Српска академија наука — Институт за српски језик, Београд 1957, стр. 167–168.

⁴ Као основна грађа за овај рад послужило ми је лексички материјал из *Речника српскохрватског књижевног језика*, књ. 1–6, Матица српска (књ. 1–3 и Матица хрватска), Нови Сад 1967–1976 (скр. РМС) и *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–13, Српска академија наука и уметности, Београд 1959–1989 (скр. РСАНУ).

⁵ О граматичкој вредности образовања са овом творбеном морфемом в.: Првослав Радић, *О формално-граматичком стању образовања на -џија и -лија у српском књижевном језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 26/2, Међународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд 1997, стр. 354–355.

⁶ Исп. Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи*, Научна књига, Београд 1949, стр. 143; М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I, Граматички системи и књижевнोजезичка норма*, Научна књига, Београд 1975, стр. 533; Живојин Станојичић, Љубомир Поповић, *Грамашика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд — Завод за издавање уџбеника, Нови Сад, 1992, стр. 131.

⁷ У чакавском и кајкавском, на пример, овај суфикс се готово и не јавља.

⁸ П. Радић, *Балканистичке појаве на плану суфиксације...*, стр. 153–154.

ских (*згрийација, дрмација*) и придевских основа (*брзација*). При том се образовања са овим суфиксом могу сврстати у неколике семантичке категорије.

ПРВА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Укључује изведенице које значе носиоце какве делатности, односно вршиоце радње у ужем и ширем смислу.

а) Првој групи изведеница припадају образовања која најчешће значе занимање: *мекигција* („Од мекигције постаде ћевабџија“), *чајџија* („[...] да све ашчије ... и чајџије кредитирају ... подофицирске чиновне“) — С. Сремац, РМС; *колџија / колџија* („онај који вози кола, возач“), *лимунаџија* („онај који прави и продаје лимунаду“) — С. Ђоровић, РСАНУ; *коњаџија / коњиџија* („Узми га ти за коњаџију“), *минаџија* („минер“) — С. М. Љубиша, РСАНУ; *млекаџија* („млекар“, РСАНУ), *патролџија* („Само понегде стоји патролџија шћућурен уза зид“, РМС) — Р. Домановић; *бунарџија* („онај који се бави грађењем бунара“, РСАНУ), *ћумурџија* („До рата је био ... рабаџија и ћумурџија на Јастрепцу“, РМС) — Д. Ђосић; *бомбонџија* („[...] сладолечија и бомбонџија [...]“), *сладолечија* (: *бомбонџија*) — Ж. Конфино, РСАНУ; *ловџија* („ловац; [...]“) — В. Петровић, РСАНУ; *малтерџија* („онај који прави, меша малтер“) — С. Винавер, РСАНУ; *кифлеџија/кифлџија* („пекар који прави и продаје кифле“) — М. Ускоковић, РМС; *калдрџија* („Калдрџије за израду камене подлоге и пута“), *каџија*, *кикирџија* — „Политика“, РСАНУ; *корнеџија* („онај који израђује корнете“), *машинџија* („Неко гласно псује и машинџију и возовођу“) — „Борба“, РСАНУ; *синорџија* („онај који одређује синоре“) — С. Новаквић, РМС; *бетонџија, перџија, шрамваџија* — без изв., РМС.

Код образовања овог типа денотат по различитим основама (производ, средство, друштвено-економски објекат) упућује на природу занимања. Овде се, отуда, могу прибројати и изведенице у значењу власника објекта, јер оне често претпостављају и непосредног вршиоца радње у вези са тим објектом, на пример: *магазинџија* („власник магазе, трговац“), *циркџија* („власник циркуса; циркусант“) — С. Сремац, РМС; *дућанџија* („онај који држи дућан, продавац у дућану, трговац“) — С. Ђоровић, РСАНУ; *биоскопџија* („власник биоскопа, онај који држи биоскоп; који је запослен у биоскопу“) — Ж. Конфино, РСАНУ; — итд.

б) Другој групи изведеница припадају образовања која значе вршиоца радње, углавном без битног професионалног обележја, иако је ово значење, као латентно, садржано и у овим примерима: *апостолаџија* („читач апостола у цркви“), — С. Ђоровић, РСАНУ; *главаџија* („онај који уговара, углављује неки посао, нарочито прошевину, свадбу; посредник, проводација“) — С. М. Љубиша, РСАНУ; *виноградџија* („виноградар“), *кордонџија/кордонџија* („војно лице које је на стражи на кордону, кордонист, граничар“) — О. Ј. Новић, РСАНУ; *прованџија* („посредник за склапање брака“) — М. Глишић, РМС; *моткаџија* („онај који обавља неки посао, ради нешто с моткама (носи

их, побија у земљу и сл.) — М. Т. Голубовић, РСАНУ; *киблација* (онај који износи кибле (нпр. у затвору)) — Д. Азањак, РМС; *беса-ција* („Та вера зове се у Арнаута беса; а онај који је даје или прѣса бесација“) — М. Ђ. Милићевић, РСАНУ.

ДРУГА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Укључује изведенице које значе особу са каквом доминантном особином.

а) Првој групи изведеница припадају образовања која значе особу са каквом карактерном и духовном особином, навиком, склоношћу, предодређеношћу: *бунција / бунција* („бунције—људи“, РСАНУ), *бадавација* (беспосличар, нерадник; готован', РМС) — И. Андрић; *бодјација / бодјација* (онај који се лако побије, убојица') — С. Ђоровић, РМС; *бодјанција* (борац') — С. М. Љубиша, РСАНУ; *галамција* (онај који галами, лармација; разметљивац', РМС), *кавагација* (онај који изазива кавгу, тучу, убојица' РСАНУ) — Б. Ђопић; *ловција* ([...]; онај који воли лов, ловачки спорт'), *мукташција* (мукташ', РСАНУ), *пушачија / пушачија* (онај који се радо туче, насилник, кавгаџија', РМС) — В. Петровић; *бадавација* (бадавација', РСАНУ), *дуванција* (страстан пушач дувана', РМС) — Д. Радић; *инација / инација* (онај који је склон да се инати, да пркоси, да се свађа, каприциозан човек, свађалица'), *интересија* (онај који се руководи само својим интересима, онај који у свему тражи само своју корист') — М. Глишић, РСАНУ; *буздованција* (буздованчина' РСАНУ), *тврдошција / тврдошција* (онај који много и неразумно троши, расипник; распикућа', РМС) — И. Секулић; *грабација* (онај који граби туђе, отимач') — М. Миљанов, РМС; *брзација* (онај који брза, жури', РМС), *зрџиција* (онај који незајажљиво зрђе, граби (новац')), *кадџиција* (прождрљивац, изелица', РСАНУ) — О. Давичо; *подваљција* (онај који се служи подвалама, који подваљује другоме') — М. Вујачић, РМС; *оговорција* (оговарач') — Д. Васић, РМС; *муктешија* (онај који хоће све бадава, мукте, који хоће да се части на туђ рачун'), *ирџиција* (онај који се радо правда, који се често парничичи, свадљивац, свађалица') — М. Беговић, РМС; *збуњција / збуњција* (онај који збуњује, доводи у забуну) — С. Шимић, РСАНУ; *пркосиција* (пркосник') — Маретић-Ившић, РМС; *бокалција* (онај који испија пиће бокалима, пијаница, испичутура') — Ј. Скерлић, РСАНУ; *пушачија / пушачија* (пушач') — М. Батут-Јовановић, РМС; *дангубиција / дангубиција* (дангуба') — „Буњевачке и шокачке новине“, РСАНУ; *зборција* (учесник или организатор зборова (који сувише често иде на зборове, који сазива непотребне зборове и сл.)) — „Демократија“, РСАНУ; *немириција* (немирњак') — „НИН“, РМС; *вересиција* (онај који стално тражи на вересију', РСАНУ), *процесиција* (онај који се често или радо парничичи, парничар, правдаш', РМС) — Ристић-Кангрга; *винција* (онај који воли да пије вино, онај који се разуме у вина'), *дџиција* (страстан пушач, дуванција'), *тупавацција* (тупавац, глупан') — без изв., РМС.

б) Другој групи изведеница припадају образовања која значе особу са каквим умењем, вештином, способношћу. Мањи број изве-

деница припада овој поткатогији: *мејданчија* („[...] међу њима и чувени јунаци и мејданчије“) – И. Андрић, РСАНУ; *говорчија* („Поп Раде... и Мирчета ... оба мудра, говорчије и миротвори“) – С. М. Љубиша, РМС; *динарчија* („онај који набијајући цене скупља динаре, који на лак начин долази до динара, који обилује динарима“) – без изв., РМС.

в) Трећој групи изведеница припадају образовања која значе особу са каквим друштвеним положајем, на шта указују ретки примери типа *наследничја* („наследник“) – Д. Радић, РСАНУ; *дрмачија* („моћан човек, утицајна личност“) – С. Винавер, РСАНУ.

ТРЕЋА СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЈА. Обухвата изведенице које значе особу са доминантном цртом припадања, потицања, односно учествовања у нечему.

а) Првој групи изведеница припадају образовања која значе особу која припада одређеној области, крају, објекту: *балканчија* („балкански планинац, становник из области планине Балкана“) – Ј. Цвијић, РСАНУ; *теренчија* („теренац“) – М. Лалић, РМС. Овој поткатогији блиска су образовања која означавају власника одређеног објекта (тј. вршиоца радње, в. образовања под *а*, прве семантичке категорије).

б) Другој групи изведеница припадају образовања која значе припадника какве организоване групе људи, службе и сл.: *мобачија* („онај који ради на моб“) – Ј. Игњатовић, РСАНУ; *сијелчија* („особа на селу“) – О. Азис, РМС.

Дакле, изведенице са суфиксом* *-чија/-чија* јављају се у српском књижевном језику у класи особа, са основним значењем вршиоца радње које је понекад у блиској вези са значењем особе са одређеном особином. Између ових значења, а посебно њихових подзначања, понекад је тешко успоставити оштрију границу, јер се она лако преливају једно у друго. Тако, изведеница *мундирчија* („онај који је у мундиру, униформисан човек; полицајац, жандар“, Д. Ћосић, РСАНУ) обухвата значења из различитих категорија и поткатогија, која се нижу на основно значење. Дакле, онај који облачи мундир је униформисано лице (особина), које је тиме у одређеној делатности (занимање), односно служби заједно са осталим таквим лицима (припадност). При том, често различити контексти могу додатно одређивати различите конотативне вредности изведеница. Када, на пример, Д. Ћосић пише: „Зар да дозволи да један полицајски зликовац *мундирчија*, саслушава њега који је овој земљи законе и уставе кроји“ (РСАНУ), – онда је јасно да је облик *мундирчија* употребљен у пејоративном значењу. Када Ј. Поповић пише: „Стерија ... се мршти на ону хрпу творевина разних ... *романчија* који су лиферовали томове фантастичних романа“ (РМС), или када се у „Борби“ нађе реченица: „Другови су те молили да их убијеш, да им скратиш муке, и да не

падну живи у руке *камаџијама*“ (РСАНУ), — онда се овде такође ради о пејоративној употреби изведеница на *-џија*, како су и обележена ова три облика у речницима. Поједини речници, иако у мањем обиму, прате стилске карактеристике оваквих изведеница, па ће РСМ, на пример, облик *макарџија* (‘макаронаш’, М. Лалић), обележити као погрдну реч, облик *кљџија* (‘онај што добро једе, ждери’, О. Давичо) као вулгарну реч, облик *згрџија* (‘згртало’, О. Давичо) као индивидуалну реч, и сл.

Из овога се види да је основно, изворно значење вршиоца радње код ових образовања у одређеној мери превазиђено у српском књижевном језику, при чему се тежиште знатним делом померило према квалитативности, односно категорији носиоца особине, што показује бројност примера из групе *a*, друге семантичке категорије. Овде је, дакле, дошло до успостављања управо супротног односа у поређењу са стањем у турском, где се суфикс *-џија/-џија* јавља углавном у категорији занимања. У српском књижевном језику тиме долази до специфичне, семантичке контаминације између основа које су склоне претежно категорији адјективних значења (карактерна, духовна особина, навика, склоност, предодређеност) и суфикса са основним значењем вршиоца радње. Образовања овог типа у одређеној мери су подлегла, тако, једној врсти стилско-семантичке надградње, често значећи особу која нешто добро/пуно ради, која је у нечему врло добра, која се нечим истиче, па тако и поседује неку особину до (пре)засићења, при чему се ова значења развијају и у афирмативном, и у пејоративном смеру. Тиме је овај суфикс постао делом једна врста стилско-семантичког интензификатора, приближавајући се типу модификационих суфикса. На то упућују саме речничке дефиниције из РСМ и РСАНУ својим квантитативно-квалитативним одређењима, на пример у значењу особе:

а) која нешто воли, те се у то и разуме: *винџија* (‘онај који воли да пије вино, онај који се разуме у вина’, без. изв., РСМ), *ловџија* (‘ловац; онај који воли лов, ловачки спорт’, В. Петровић, РСАНУ);

б) која (превише) ужива у нечему: *дуванџија* (‘страстан пушач дувана’, Д. Радић, РСМ), *димџија* (‘страстан пушач, дуванија’, без. изв., РСМ);

в) која радо чини нешто: *тџукаџија/тџукаџија* (‘онај који се радо туче, насилник, кавгација’, В. Петровић, РСМ), *иправдаџија* (‘онај који се радо правда, који се често парнички, свадљивац, свађалица’, М. Беговић, РСМ), в. *ипроцеџија* под *г*;

г) која (пре)често, или стално чини нешто: *ипроцеџија* (‘онај који се често и радо парнички, парничар, правдаш’, Ристић-Кангрга, РСМ), *зборџија* (‘учесник или организатор збора (који сувише често иде на зборове, који сазива непотребне зборове и сл.)’, „Демократија“, РСАНУ), *верџија* (‘онај који стално тражи на вересију’, Ристић-Кангрга, РСАНУ), в. *иправдаџија*, под *в*;

д) која има много нечега, или нешто (пре)многа ради: *динарџија* ([...] који обилује динарима', без. изв. РМС), *џрџиџија/џроџиџија* (онај који много и неразумно троши, расипник, распикућа', И. Секулић, РМС); — итд.

Сличне стилско-семантичке одлике прате и низ других образовања са овим суфиксом, као: *грџаџија* (М. Миљанов, РМС), *инџерџија* (Ј. Веселиновић, М. Глишић, РСАНУ), *ромџија* (Ј. Поповић, РМС), *згрџија*, *кљџија*, *брџија* (О. Давичо, РСАНУ), *немирџија* („НИН“, РМС) и сл. Наведени примери показују да значајну улогу у развоју експресивности може имати и сама творбена основа својим афирмативним, или чешће пејоративним одрђењем⁹. Отуда се у једном броју случајева може, у ствари, говорити о специфичној основинско-суфиксној стилско-семантичкој компатибилности, па можда и атракцији, при чему се основа и суфикс међусобно подржавају и привлаче. Велики број оваквих изведеница, не случајно управо у оквиру знатног броја тзв. хибридних образовања¹⁰, учествује, тако, у једној врсти иновационих творбено-семантичких процеса у српском књижевном језику. Њима се прикључује и појава метафоричко-симболичких одређења, на пример у образовањима као што су: *буздџија* (буздован, глупачина', И. Секулић, РСАНУ), *макарџија* (погрдан назив за Талијана', М. Лалић, РСАНУ), *бокалџија* (онај који испија пиће бокалима, пијаница, испичура', Ј. Скерлић, РСАНУ), што ова образовања, уз њихову претежно пејоративну-ироничну и шаљиво-ироничну димензију, увелико уводи у жаргонски вокабулар¹¹. Њихов структурно-семантички садржај може се представити следећом схемом:

Ипак, српски књижевни језик тек периферно укључује облике на *-чија/-ција* у свој творбени систем, што експлицитно показују број-

⁹ Исп. о томе: Божо Ђорић, *Стилстички аспекти деривације*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 23/2, Међународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд, 1995, стр. 103–108.

¹⁰ Првослав Радић, *О стилским вредностима хибридних изведеница у српско-хрватском књижевном језику (Балканолошки аспекти)*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIII, Нови Сад 1990, стр. 399–406.

¹¹ У *Речнику жаргона* Д. Андрића број оваквих образовања је знатан, исп.: *банџија* (мајмун, глупак'), *бунџија* (цепарош'), *витаминаџија* (здрав, одн. крупан или дебео младић, грмаљ), *кобраџија* (силедија), *џуџија* (гњаватор, глупак [...]); фразер: онај који ради нешто бесмислено), *фењерџија* (последњи на спортском такмичењу) (Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона (и у жаргону сродних речи и израза)*, БИЗ, Београд 1976).

не лексикографске одредбе из РМС, као: турцизам (нпр. *абација*, *ашчија*, *босијанија*, *бунарџија*, *ђумруџија*), покрајинска реч (нпр. *бубњаџија*, *варканџија*, *винограџија*, *грабаџија*), затим застарела, народна, индивидуална реч и др. Имплицитно на то указују и бројна упућивања на облик са конкурентним, тј. уобичајеним, домаћим суфиксом (нпр. *коњаџија* в. *коњушар*, *млекаџија* в. *млекар*, *безонџија* в. *бејонирац*, *ловџија* в. *ловац*, *јорезџија* в. *јорезник*, *вагаџија* в. *вагач* итд., РМС). При том је, иако српски књижевни језик нема и не може имати склоности за шире прихватање иновационих појава овога типа, његова рестриктивност према овим појавама понекад изразита. На то указује и један број лексикографских одредница, односно бројна упућивања на облик који се препоручује, при чему се често и уз изворне облике са турским суфиксом упућује на хибридни облик, облик са другим, обично домаћим суфиксом, а истом основом, исп. *ајлукџија* в. *ајлучар*, *баруџија* в. *баруџар*, *бџаџија* в. *бојар*, *каванџија* в. *каванар*, *конаџија* в. *коначар*, *чиџлукџија* в. *чиџлучар* итд. (РМС). Овакав став нормативиста лако, у ствари, може довести до одступања од Вукове препоруке да је „боље узети туђу ријеч, која је позната народу, него ли наопако нову градити“¹², која је, када је експлицитно реч о творби речи, касније нашла упориште у Маретићевом ставу да кад је основа туђа, не треба да нам смета ни туђ наставак¹³. Овај став је, бар када је реч о европеизмима (пре свега германизмима), налазио подршку српских нормативиста¹⁴.

На другој страни, изведенице са овим суфиксом успешно опстају у разговорном стилу, снажно се понекад намећући стандардном, књижевнојезичком изразу. Одређени услови и даље погодују очувању па и стварању нових образовања овог типа. Тако, иако је велики број занимања на *-џија/-џија*, који је дошао с Турцима, углавном давно нестао, или је увелико у нестајању (исп. *зиџија*, *фишеџија*, *бакарџија*, *калаџија*, *џенеџија*, *сакаџија*, *кујунџија*, *абација*, *муџабџија*, *јашмаџија*, *сагр(аг)џија*, *кечеџија*, *ђулахџија*, *фиралџија*, *кундурџија*, *мумџија*, *сафунџија*, *шећерџија*, *халвеџија*, *бузаџија*, *џуџунџија*, *чибугџија*, *лудеџија*, *џараџија*, *џаџџија*, *даграмаџија*, *ћерџија*, *калудџија* и др.¹⁵) — мањи број се и даље чува, што је сачувало и један број облика. Наравно, у том случају се обично и основинска реч чува, на пример у: „*бурџеџија* м тур. онај који прави и продаје бурек“, „*бунарџија* м тур. стручњак за копање бунара“ (РМС) и др. Тиме се остварује одређени континуитет неопходан за стварање новијих обра-

¹² Вук Стефановић, *Српски рјечник истиокован њемачким и латинским ријечма*, Беч 1818 [Просвета, Београд 1969, стр. XX (репринт)].

¹³ Маретић ово истиче у вези са немачким глаголима на *-ираји* у српскохрватском језику (Томо Маретић, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb 1924, стр. 194).

¹⁴ О томе в.: Првослав Радић, *Из проблематике творбе речи у српском књижевном језику*, *Нормативистички аспекти*, Знамен, 2, Филозофски факултет у Петрињи, Петриња 1995, стр. 51.

¹⁵ Вејсил Ђурчић, *Занајли и кућна индустрија на Балкану под Турцима*, Књига о Балкану, II, Издање Балканског института, Београд, 1937, стр. 143–157.

зовања овога типа.¹⁶ Отуда не изненађује чињеница да се, и поред потискивања појединих оваквих занимања, односно њиховог замењивања сродним и сличним, али новијим занимањима, аналошким процесима граде нове изведенице са истим, турским суфиксом. Тако се, на пример, пред нашим очима, према *бурегчија* у новије време устаљује и *хамбургерчија*, облик кога нема у РСМ.

Други важан чинилац опстанка овог страног суфикса представља његова аналитичност, односно прилично стабилна изворна творбена моновалентност, која се исказује његовом способношћу да сам на творбеном плану „покрива“ читаву једну семантичку категорију вршиоца радње, па и њој сродне категорије, што није карактеристика српскохрватског, као словенског језика. Вишевековно постојање овога суфикса у нас, управо са оваквим статусом, наметнуло је по извесној инерцији његов опстанак у овим семантичким категоријама. Дакле, уместо дистрибуције *већег броја* домаћих или одомаћених суфикса у овим семантичким категоријама, и даље се, чак и код новијих образовања, у разговорном језику као погодан често намеће суфикс *-чија*, што уосталом, одговара и принципу језичке економије. Оваква економичност посебно долази до изражаја када ова образовања замењују перифрастичке конструкције, па тако уместо 'радник на бензинској пумпи' имамо *пумпачија*, уместо 'возач шлепера' имамо *шлепачија*, уместо 'мајстор за лифтове' имамо *лифточија* итд.,¹⁷ или пак структурно поједностављују сложена образовања, па уместо 'водоинсталатер' имамо *водачија*, — што све одражава континуитет у претежно урбаној сфери употребе овог суфикса. Такво стање бележимо и у суседним, балканословенским језицима, који у оквиру разговорног језика познају већи број образовања овога типа, исп.: *авиообусчија*, *баскејчија*, *биџачија*, *вагончија*, *викендчија*, *водоводчија*, *електричија/електричкичија*, *јамачија*, *мојорчија*, *паркејчија*, *полицјачија*, *сјанчија*, *суперјеналчија*, *финијачија*, *фудбалчија*¹⁸, *бејондџија*, *буџикадџија*, *изкојчија*, *мозаикадџија*, *циркадџија*¹⁹.

¹⁶ Жаргонска употреба овог суфикса посебно је допринела очувању његовог континуитета, укључивши га у метафоричко-симболичке творбено-семантичке процесе (в. фус. 11). У те процесе, још од раније, укључили су се и полукалкови типа *говорчија* (*лафачија*), *коњачија* (: *бињегчија*), *ловчија* (: *авчија*) (исп. и *бојовчија* : *мегданчија*) и сл., међу којима вероватно треба тражити и почетке стилске маркираности ове творбене морфеме.

¹⁷ На образовањима овог типа задржао се и Ранко Бугарски у раду: *Жаргонизација у њворби речи*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 26/2, Међународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд 1997, стр. 302–303. В. и: Божо Ђорџић, *О неким њворбеним моделима са сјановијичија језичке економије*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, Међународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд 1991, стр. 325–334.

¹⁸ Лилјана Минова-Ѓуркова, *Статусот на некои туризми во македонскиот јазик денес*, Литературен збор, XXXVIII/5–6, Скопје 1991, стр. 29–36.

¹⁹ Любомир Андрейчин, Константин Попов, Стојан Стојанов, *Грамајшка на българскиј език*, Наука и изкуство, Софија 1977, стр. 89.

Српски књижевни језик, као и суседни књижевни језици, већину оваквих савремених иновација углавном успешно избегава, те оваквих облика, на пример, готово да и нема у РСМ. Нормативна граматика аутора М. Стевановића, на пример, такође не укључује овај лексички талас иновација²⁰. На другој страни, разговорни језик својим механизмима језичке економије упорно и немилосрдно делује на књижевни језик, намећући управо оваква образовања различитим нивоима језичке употребе. Дobar пример за то је у народу широко прихваћена изведеница *камионџија*, која се на српској државној телевизији, на пример, упорно замењује синтагмом 'возач камиона' (нпр. када је реч о штрајковима *камионџија* у Француској), али је на једној другој телевизији, на београдској ТВ БК, она уобичајена.

Оваква образовања, нарочито путем забавних садржаја, инак, лако проналазе пут у савремене медије, односно њихове поједине жанрове. Тако их у последње време налазимо:

а) у забавним радио–емисијама намењеним широј публици, као: *хитџија* ('слушалац београдске радио–емисије „Хит недеље“'), *караванџија* ('слушалац београдске радио–емисије „Караван“; њен уредник'), *ноћодобџија* ('ноћобдија, онај који не спава у касне сате, већ слуша програм Радио–Београда'), *џобоганџија* ('учесник и љубитељ дечије ТВ–емисије „Тобоган“')²¹.

б) у нашим савременим филмским преводима: *џанџијалонџија* ('припадник европске цивилизације у односу на источњака'), *гасџија* ('онај који болује од гастритиса'), *бандаџија* ('припадник какве организоване банде или њен челник'), *комџијуџијериџија* ('онај који се добро разуме у компјутере');

в) и другим формама: *џроџокоџија* („[...] углавном са роштиља, јер то протоколџије и полиџијаци воле“, новински текст), *џаркирџија* („без милости кажњавају све непрописне џаркирџије“, новински текст), *џиџранџија* (наслов домаће драме), *џиџџија* (из песме Ђ. Балашевића) итд.

²⁰ Овде, рецимо, углавном нема места образовањима са интернационализмом у основи (М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик...*, стр. 533).

Не може се рећи да је у потпуности одређен статус овога суфикса и у суседним балканскословенским књижевним језицима. Тако, док за групу турских суфикса, међу којима и суфикс *-џија/-џија*, једна од македонских нормативних граматика истиче: „Овие наставки не се употребуваат веќе за нови образувања, дури во литературниот јазик им отстапуваат место на наши наставки“ (Блаже Конески, *Грамаџијка на македонскиот литературен јазик*, дел I и II, Култура, Скопје 1981, стр. 288), — једна од бугарских граматика пише о овој творбеној морфемии следеће: „Станала е обаче тврде продуктивна [...], че дори и в нај-ново време с неа са образувани съществителни нарицателни [...]“ (Ј. Андрейчин, К. Попов, С. Стојанов, *Грамаџијка на българския език...*, стр. 89).

²¹ Исту семантичку поткатегорију срећемо у македонском; исп.: *лекџиџији* ('гледачи на театарчето Мира–лекџира'), *урнебесџији* ('слушателите на емисијата Радио Урнебес на македонското радио') (Ј. М. Гуркова, *Сџаџисом на некои џурџизми...*, стр. 34–35).

Овакви примери показују да се на семантичком плану иновације крећу у правцу даљег развоја квалификативности, пре свега пејоративно–ироничне и шаљиво–ироничне компоненте ових образовања, приближавајући се често жаргонским творбеним моделима. Изразита и готово константна заступљеност управо оваквих стилско–семантичких компоненти вероватно проистиче и из одређених социолингвистичких услова и самог односа колективне народне свести према турцизмима и свему ономе што је турска власт доносила српском народу у протеклим вековима. А то је, углавном, остајало у домену негативног. Отуда се овде, као ретко где, поред основног творбеног значења, за саму творбену морфему везао и низ претежно устаљених конотативних вредности, које су у творбеним иновационим процесима постале доминантне. На другој страни, стилску маркираност често подржава и творбено–структурна диспаратност, односно неуобичајени и пре свега анахрони творбени спојеви општеприсутних, уобичајених основа и добрим делом архаичне и иживеле оријенталне творбене морфеме²². Утолико је стилска маркираност изразитија у спојевима који се све чешће јављају на релацији *интеранционализам* у основи — *турцизам* у наставку. Јер, позајмљени језички елементи у говору прималаца обично се реинтерпретирају добијајући различите функције²³.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

а) Чланци и студије

- Ранко Бугарски, *Жаргонизација у творби речи*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 26/2, Међународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд 1997, стр. 301–308.
- Б. Марков, *О наставацима -ана, -лија, -дук и -ција*, Наш језик, н.с., VII/5–6, Српска академија наука — Институт за српски језик, Београд 1957, стр. 151–170.
- Лилјана Минова–Гуркова, *Статусот на некои турцизми во македонскиот јазик денес*, Литературен збор, XXXVIII/5–6, Скопје 1991, стр. 29–36.
- Првослав Радић, *О стилским вредностима хибридних изведеница у српскохрватском књижевном језику (Балканолошки аспекти)*, Зборник Матисе српске за филологију и лингвистику, XXXIII, Нови Сад 1990, стр. 399–406.
- Првослав Радић, *Балканистичке појаве на плану суфиксације у македонском и српскохрватском језику*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, Београд 1995, стр. IX–368.
- Првослав Радић, *Из проблематике творбе речи у српском књижевном језику*, *Нормативистички аспекти*, Знамен, 2, Филозофски факултет у Петрињи, Петриња 1995, стр. 47–56.
- Првослав Радић, *О формално–граматичком стању образовања на -чија) и -лија) у српском књижевном језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 26/2, Међународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд 1997, стр. 353–364.

²² Степен експресивности изведеница, посебно у разговорном језику и жаргону, често је обрнуто сразмеран степену опште заступљености њихове творбене морфеме.

²³ Едвард Станкјевич, *Емотивниот јазик и неговата лингвистичка интерпретација*, Македонски јазик, XV/1–2, Институт за македонски јазик, Скопје 1964, стр. 132 (исп. фус. 10).

- Едвард Станкјевич, *Емотивниот јазик и неговата лингвистичка интерпретација*, Македонски јазик, XV/1-2, Институт за македонски јазик, Скопје 1964, стр. 101-138.
- Stanisław Stachowski, *Przrostki obcego pochodzenia w języku serbochrowackim*, Univerzitet, Kraków 1961, стр. 1-162.
- Божо Ђорић, *О неким њворбеним моделима са сџановишија језичке економије*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, Меѓународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд 1991, стр. 325-334.
- Божо Ђорић, *Стилистички аспекти деривације*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 23/2, Меѓународни славистички центар — Филолошки факултет у Београду, Београд 1995, стр. 103-108.
- Вејсил Ђурчић, *Занати и куќна индустрија на Балкану под Турцима*, Књига о Балкану, II, Издање Балканског института, Београд 1937, стр. 143-157.

б) Граматике

- Любомир Андрејчин, Константин Попов, Стојан Стојанов, *Граматика на българския език*, Наука и изкуство, София 1997, стр. 1-468.
- Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи*, Научна књига, Београд 1949, стр. 1-340.
- Блаже Конески, *Граматика на македонскиот литературен јазик, дел I и II*, Култура, Скопје 1981, стр. 1-554.
- А. Н. Кононов, *Граматика современного турецкого литературного языка*, Академия наук СССР, Москва-Ленинград 1956, стр. 1-570.
- G. L. Lewis, *Turkish*, The English universities press LTD, London 1966, стр. 1-176.
- Томо Маретић, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb 1924, стр. XXXII-208.
- Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд — Завод за издавање уџбеника, Нови Сад, 1992, стр. 1-400.
- М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I, Граматички системи и књижевнојезичка норма*, Научна књига, Београд 1975, стр. X-654.

в) Речници

- Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона (и жаргону сродних речи и израза)*, БИГЗ, Београд 1976.
- Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. 1-6, Матица српска (књ. 1-3 и Матица хрватска), Нови Сад 1967-1976.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1-13, Српска академија наука и уметности, Београд 1959-1989.
- Вук Стефановић, *Српски рјечник исшолкован њемачким и латинским ријечима*, Беч 1818 [Просвета, Београд 1969 (репринт), стр. LXXII-927 (+ додаци)].

R é s u m é

Prvoslav Radić

LE SUFFIXE -ЋИЈА/-ЏИЈА EN SERBE LITTÉRAIRE Du point de vue stylistique et sémantique

Le suffixe -*čija/-džija* est le suffixe d'origine turc le plus productif en langue serbe et il s'en trouve dans l'inventaire de formation des mots du serbe littéraire. Ce suffixe forme les dérivés dans la classe des personnes, surtout des

radicaux nominaux (ex. *bioskobdžija*, *gitardžija*), verbaux (*zgrtadžija*, *drmadžija*) et adjectivaux (*brzadžija*), en participant aux catégories sémantiques diverses (nomina agentis, nomina attributiva etc.).

De nos jours le morphème *-džija* exprime sa productivité avant tout en langue parlée en développant ainsi toute une série des nouvelles valeurs stylistiques dont le contenu est avant tout aussi péjoratif et ironique que comique et ironique.